

Aleksandra Gačić Belej

Dr. Aleksandra Gačić Belej je zgodovinarica, lektorica in prevajalka. Svoje raziskave usmerja v osvetljevanje življenja in dela prezrtih zgodovinskih osebnosti 20. stoletja, tudi politične in gospodarske razmere takratnega časa ji niso tuje. Je avtorica in soavtorica štirih knjig in številnih člankov.

GOSPODARSKA KRIZA LETA 1929 IN NEPOŠREDNE POSLEDICE LE-TE ZA ŠALEŠKO DOLINO, S POSEBNIM OZIROM NA PREMOGOVNIKU VELENJE

O zgodovini ekonomskih kriz

I. Kaiser je v *Trgovskem tovarišu* po izbruhu gospodarske krize leta 1929 pojasnil, da najdemo prve sledi industrijske krize že v obdobju 1809–1810 v Angliji. Posledica tiste krize je bil propad angleške zunanje trgovine. Naslednja kriza, znova v Angliji, se je pojavila leta 1815, povzročila pa so jo neutemeljena upanja po končnem Napoleonovem porazu, ko so angleški industrialci upali, da bodo s svojimi izdelki preplavili revni kontinent. Kriza se je ponovila in še zaostri leta 1818. Pred vsako gospodarsko krizo je bil opazen več let velik gospodarski razvoj, čemur je praviloma sledilo nekaj let zastoja in depresije. Vnovični krizi sta se v Angliji pojavili leta 1836 in leta 1843. Naslednja kriza, do katere je prišlo leta 1857, je že imela svetovni značaj in je prizadela predvsem delniške družbe in eksploaterje zlatih rudnikov. Kriza, do katere je prišlo leta 1866, je bila povezana z

državljansko vojno v Združenih državah Amerike in je zelo škodovala evropski industriji. Spet naslednja, tista iz leta 1873, se je navezovala na nemško-francosko vojno,¹ ki je prinesla plačevanje francoske vojne odškodnine. V Avstro-Ogrski je v takratnem času bilo moč opaziti živahnost v gradnji železnic² in nasploh gradbeništvu. A kriza je v letu 1873 nastopila zaradi splošne hiperprodukcije in bistveno previsokih cen. Sledil je zlom dunajske borze in kasneje še nekaj kriz leta 1878, leta 1882, nakar je krizo v Evropi leta 1890 povzročila revolucija v Argentini, kjer so imel Angleži naložen velik kapital, tri leta pozneje je prišlo do krize v Združenih državah Amerike zaradi poloma družb za gradnjo železnic. Nato je bilo nekaj let miru in v tem času je največje uspehe beležila Nemčija, ki so jo zaznamovali ekspanzija v električni industriji, gradnja železnic, hiter razvoj nemškega rudarstva, metalurške industrije ter deloma tekstilne in gradbene industrije. A leta 1900 je prišlo do krize zaradi dokončanja transibirske železnice, ki je občutno prizadela evropsko industrijo. V Franciji in Angliji je prišlo do številnih in nevarnih delavskih stavk. Izognila se ji ni niti Nemčija, kjer so propadla močna industrijska podjetja, zlasti je trpela električna in metalurška industrija. Vse skupaj so poslabšale tudi socialne posledice te krize, zaradi česar je emigracija v Nemčiji naraščala, kriza se je odrazila tudi na nemškem političnem prizorišču, medtem ko sta veliko pridobila socialna demokracija in delavsko sindikalno gibanje. Po tej krizi je sledil razvoj, a se je čutila nekakšna utrujenost, nekakšno neravnovesje med produkcijo in porabo. Nato se je zgodil konkurenčni spopad med Nemčijo in Anglijo, zaradi česar je Nemčija kmalu zapadla v vnovično krizo, ki se je razširila še

---

¹ Nemško-francoska vojna 1870–71 zaradi nasprotovanja Francije Bismarkovi politiki združitve Nemčije. Preliminarni mir je bil sklenjen 26. februarja v Versaillesu, mir 10. maja 1871 v Frankfurtu. Francija je morala odstopiti novemu nemškemu cesarstvu Alzacijo in Lotaringijo in mu plačati 5 milijard zlatih frankov vojne odškodnine. »Nemško-francoska vojna«, *Leksikon Cankarjeve založbe*, str. 651.

² V Avstro-Ogrski je bila prva železnica zgrajena leta 1827, in sicer od Linza do Budjevic. Jelinčič Plemeniti, *Južna železnica in železnice na Slovenskem/Die Südbahngesellschaft und eisenbahnen im Slowenischen ethnischen gebiet*, str. 33.

na preostale evropske države. In nato je prišla še prva svetovna oziroma vélika vojna.³

Leta po vojni so bila leta obnove in kmalu je bilo znati tudi gospodarsko rast, vse do konca 20. let 20. stoletja. Leta 1929, natančneje 25. oktobra, je v Združenih državah Amerike na newyorški borzi prišlo do borznega oziroma finančnega zloma, čemur je sledila globoka gospodarska kriza, ki je trajala vse do leta 1933. Seveda kriza ni zajela samo Združenih držav Amerike, temveč tudi staro celino. Vendar se na evropskih tleh ta ni enako odražala v vseh državah. Najbolj je prizadela Avstrijo in Nemčijo, kar je imelo usodne posledice tudi za slovensko oziroma jugoslovansko gospodarstvo. Posledice so se odražale predvsem v zmanjšanju zunanje in notranje trgovine, zlomu denarnih zavodov, veliki zadolženosti, nesposobnosti vračanja dolgov in izpolnjevanja drugih denarnih obveznosti. Vse to je vodilo v upad proizvodnje, propad številnih trgovskih, obrtnih in industrijskih podjetij, k čemur so seveda sledili množična brezposelnost, obubožanje kmečkega prebivalstva, prisilne dražbe delov in celih kmečkih posesti.⁴

Ekonomska depresija, kot so v Združenih državah Amerike poimenovali gospodarsko krizo takratnega časa, je privedla do drastičnega upada proizvodnje, velike brezposelnosti in akutne deflacije v skoraj vseh državah sveta. Tudi kulturni in socialni učinki niso bili nič manj presenetljivi, še zlasti v Združenih državah Amerike, kjer so imeli s tem še posebej velike težave. Vpliv gospodarske krize se je spreminjal od države do države. Negativen vpliv so posebej čutili v Združenih državah Amerike in Evropi, medtem ko se je na Japonskem in v večjem delu Latinske Amerike čutil samo blažji vpliv. Do gospodarske krize takšnih razsežnosti so vodili številni vzroki, kot so zmanjševanje potrošnje, finančne zgrešene naložbe, napačne vladne odločitve ...⁵

---

³ Kaiser, »Evropske gospodarske krize«, str. 217–220.

⁴ »Gospodarska kriza 1929–33«, str. 304.

⁵ Kerčmar, *Velika gospodarska kriza 1929–1933 in Keynesijanska revolucija*, str. 14.

Zaradi krize so občutno padle cene živil, kar je najbolj prizadelo kmete, saj so stroški gojenja, sajenja in tudi stroški napora predstavljali večji izdatek, kot je bil dejanski izkupiček njihovega dela. Gospodarska kriza je tako močno vplivala na gospodarske panoge držav, da se je posledično svetovna brezposelnost v enem letu kar podvojila. Velika gospodarska kriza je bila v tistem času največja gospodarska kriza, ki je do tedaj prizadela Združene države Amerike, in nasploh prva kriza, ki je prizadela praktično vse kapitalistične države in države, ki so komaj postajale kapitalistične.⁶

Da se je gospodarska kriza, ki se je razmahnila iz Združenih držav Amerike, tako močno odrazila tudi na evropskih tleh, nikakor ne preseneča. Poleg gospodarske navezanosti na Združene države Amerike je srž predstavljala že predhodna tako imenovana evropska kriza, ki se je vlekla vse od konca prve svetovne vojne. O evropski gospodarski krizi⁷ pred letom 1929 so evropski časopisi redno poročali. Neposredno po veliki vojni se je bila namreč stara celina prisiljena spopasti s številnimi težavami. Že med vojno, še zlasti po njej, se je morala sprijazniti z izgubo vodilnega mesta v svetovnem gospodarstvu, z zmanjšano proizvodnjo, zmedo na finančnem in valutnem področju, s pomanjkanjem finančnih sredstev, pomanjkanjem hrane, prekinjenimi trgovskimi povezavami, težavami zaradi na novo začrtanih meja, presežnimi zmogljivostmi v proizvodnji in z ogromnimi vojnimi dolgovi. Evropa si je sicer po nekaj težkih letih s pomočjo velikih posojil in s prilagoditvijo tehnološkemu napredku precej opomogla, vendar si zaradi sprememb na svetovnih tržiščih v vsem času med obema svetovnjima vojnama ni mogla več priboriti svojega prejšnjega gospodarskega položaja. Evropa je

---

⁶ Kerčmar, *Velika gospodarska kriza 1929–1933 in Keynesijanska revolucija*, str. 14.

⁷ Medtem ko so se Združene države Amerike vzpenjale na vrh gospodarske in politične moči je Evropa po prvi svetovni vojni doživljala politično in gospodarsko krizo. Nemčija, ki so ji zmagovalke vojne naložile visoko vojno odškodnino, se gospodarsko nikakor ni mogla pobrati. Združeno kraljestvo se je spopadalo z izgubo tržišč ter z začetki osamosvojitvenih teženj njenih kolonij in dominionov. Evropa se je tako spopadala z veliko brezposelnostjo, političnimi pretresi in družbenimi nemiri, ki so vodili do porasta skrajnih političnih gibanj. *Wikipedija*.

vse močnejše doživljala krizo v potrošnji in kmetijsko krizo, ki je zaradi zmanjšane proizvodnje kmetijskih pridelkov povzročila manjšo kupno moč, s čimer je vplivala tudi na razcvet industrije, industrijskega delavstva in trgovine. Obupno gospodarsko stanje skoraj vseh držav sveta, nazadovanje proizvodnje, stagnacija in pojemanje trgovine, brezposelnost, visok davčni pritisk, splošno pomanjkanje kapitala itd. je razkrila tudi svetovna gospodarska konferenca v Ženevi, ki je potekala od maja do julija leta 1927. Po takratnih statističnih podatkih so od največjih evropskih držav imele leta 1927 pozitivno trgovinsko bilanco samo Francija, Češkoslovaška in Švedska.⁸ Namreč, da bi rešili evropsko gospodarsko krizo, so se države stare celine odločile za poskus ponovne delne obuditve ekonomske diplomacije. Na pobudo evropskih držav je Društvo narodov leta 1927 v Ženevi sklicalo konferenco, na kateri naj bi se države dogovorile o ukinitvi carin. Vendar konferenca ni prinesla nobenih pomembnih sprememb v tej smeri, saj so številne države na osnutek konvencije dale pridržek, s čimer slednja ni stopila v veljavo. To je izkazalo nezaupanje med evropskimi državami, kar je vodilo k temu, da so se začele države tako gospodarsko kakor tudi politično ponovno zapirati. To je trajalo vse tja do gospodarske krize leta 1929, ki je tema pričujočega članka.⁹

V prihodnjem letu, torej leta 1930, se je gospodarska kriza samo še poglobila; države so namreč še bolj omejevale gospodarsko sodelovanje, česar niti diplomatske dejavnosti niso mogle več spodbuditi. Nato se je enajst držav dogovorilo, da bodo do aprila 1931 znižale svoje carine in tako pospešile medsebojno trgovanje. Vendar štiri države podpisnice dogovora niso ratificirale, saj so predvidevale, da jim to lahko samo škoduje. Namesto tega so carine še okrepile, uvedle dodatne varovalne ukrepe in posegle v gospodarstvo, kar je vodilo do rasti brezposelnosti.¹⁰

---

⁸ Rendla, »Potrošnja v času velike gospodarske krize v luči takratnega slovenskega časopisja«, str. 56–57.

⁹ Udovič, »Je zgodovina diplomacije res prvenstveno (le) politična?«, str. 15.

¹⁰ Prav tam, str. 18.

Gospodarska kriza se je, kot zapisano, iz Združenih držav Amerike hitro prenesla v Evropo in se pomikala iz Zahodne proti Vzhodni. Njene posledice so najprej čutile države, ki so bile bolj vpete v mednarodno delitev dela in mednarodne finančne tokove. Zaradi mednarodne gospodarske izoliranosti Sovjetske zveze se je ustavila šele na mejah te države. Za začetek krize v Kraljevini Jugoslaviji in z njo seveda tudi na slovenskem ozemlju lahko štejemo leto 1930. Kljub nekoliko poznejšemu prihodu se je nadaljevala po enakem vzorcu kot povsod drugod. Bila je globoka, dolgotrajna in splošna. Zajela je finančni, kmetijski in industrijski sektor.¹¹

Težke gospodarske razmere so zahtevale preoblikovanje na prenekaterem gospodarskem področju ter posodobitev in racionalizacijo proizvodnje. Slovensko gospodarstvo pri tem seveda ni bilo izjema. V tem obdobju so se obrati Kranjske industrijske družbe na Jesenicah modernizirali, prav tako Trboveljske premogokopne družbe ter skoraj vsa papirniška in tekstilna industrija.¹² Spomnimo samo, da sta dve slovenski največji industrijski družbi iz časa Avstro-Ogrske nastali v 60. oziroma 70. letih 19. stoletja, kmalu po gospodarski krizi takratnega časa, ko sta se gospodarsko razvili predvsem trgovina in industrija. Kranjska industrijska družba (KDI)¹³ je nastala leta 1869 in

---

¹¹ Rendla, »Potrošnja v času velike gospodarske krize v luči takratnega slovenskega časopisja«, str. 58.

¹² Prav tam, str. 56–57.

¹³ Ustanovljena je bila 5. septembra 1869 v Ljubljani. Ustanovili so jo poslovni ljudje Lambert Karel Luckmann, Karel Kanut Holzer in Vincenc Seunig, člani trgovske družbe, ki je bila lastnik ljubljanskega parnega mlina, in vodstvo podjetja Karel Zois – dediči. Polom Avstro-Ogrske je bil tudi polom KID. Za Kraljevino SHS je bila KID tuje podjetje, zato je prišla pod sekvester. Leta 1929 je večino delnic preostalega podjetja kupil celjski podjetnik Adolf Westen, s čimer je prišla ponovno v domačo posest. Začel je povečevati kapital in modernizirati KID. KID je po letu 1934 začela kapital vlagati tudi v rudnike na Hrvaškem, v Bosni in Srbiji. Konec druge svetovne vojne je dočakala precej razrušena. Na osnovi odloka o zaplembi je septembra 1946 postala last FLRJ. »Kranjska industrijska družba«, str. 393.

Trboveljska premogokopna družba¹⁴ leta 1872.¹⁵

A da gospodarske razmere in stanje na Slovenskem, tako v industriji kot v kmetijstvu in tudi rudarstvu, niso bile posledica izključno globoke gospodarske krize, temveč so svoje silnice premikale tudi družbeno-gospodarske razmere znotraj kraljevine, morda najbolj ponazori članek Ivana Mohoriča »Carina in carinska politika« iz leta 1931, v katerem med drugim pravi:

»In tu nastaja baš za Slovenijo prav interesanten in žal zelo kompliciran in neugoden položaj, da se nahajamo vedno v neke vrste koliziji z osnovnimi smernicami naše trgovinske politike. Naša banovina ima le malo poljskih pridelkov na izvoz. Razen sadja in živine ter nekaj malo vina, porabimo vse ostale pridelke doma. V žitaricah nam lastni pridelek niti ne zadostuje in moramo kriti potrebe iz Vojvodine. Pretežni del zaslužka dobiva slovensko ljudstvo iz industrijske delavnosti. Industrija, ki se nahaja v naših krajih, pa dela, razen tekstilne, po pretežni večini pod težjimi pogoji kot v inozemstvu. Poleg tega mora za prodajo svojih izdelkov iz Slovenije na oddaljenih tržiščih Jugoslavije do Beograda, v Vojvodino in v Primorske kraje prevaliti po 500 do 600 km pota, da pride do odjemalca, in plačati drago železniško tovarnino, ki obremenjuje blago s 30 %, pa mnogo-

¹⁴ TDP, d. d., s sedežem v Ljubljani. Lastniki zasavskih premogovnikov so po letu 1870 ugotovili, da za načrtovanje povečanja zmogljivosti potrebujejo pomoč zunanjega kapitala. Združba Vodenskega rova, ustanovljena leta 1869, se je s skupino dunajskih bank dogovorila za odkup njenega trboveljskega premogovnika in ustanovitev d. d. Družba je takoj začela širiti posest, v nekaj letih je kupila druge tri premogovnike v trboveljski kadunji, 1880, 1916 in 1927 premogovnike v zagorski dolini, 1880 in 1887 hrastniška, 1889 premogovnika Laško (Brezno–Huda jama) in Liboje. Leta 1924 je bila v Ljubljani zgrajena poslovna stavba, v katero se je z Dunaja preselil sedež družbe. Premogovniki so imeli pomembno vlogo tudi pri elektrifikaciji, postopno so pri vseh, razen pri Laškem, zgradili termoelektrarne. Energijo so oddajali tudi zunanjim uporabnikom in se vključevali v elektroenergetsko omrežje Slovenije. Med vojno je nemški okupator zaplenil celo njeno premoženje in ga priključil d. d. Energieversorgung Südsteiermark. Po vojni je bilo to podjetje likvidirano, leta 1946 je bila TDP podržavljena. »Trboveljska premogokopna družba«, str. 317.

¹⁵ Potočnik, »Statistični doneski k zgodovini ljubljanske trgovine«, str. 91.

krat tudi s 50 %, dočim prihaja inozemsko konkurenčno blago iz Češkoslovaške, Avstrije, Madžarske in Nemčije po ceneni vodni poti po Donavi v državo. /.../ Na teh tržiščih nam tudi 20 do 30 % carina komaj pokrije razliko v tovarnini in le en del razlike v ceni vseh težjih produkcijskih pogojev, tako da nas taka carina še ne more staviti na primer v južnih dalmatinskih lukah ali v vojvodinskih mestih v enak konkurenčni položaj z inozemstvom. Zadostuje, če navedem le en mal primer. Prevoz premoga iz Škotske do Sušaka stane 5 šilingov ali 70 Din na tona, dočim moramo plačati za trboveljski premog do Sušaka 96 Din. Kako naj potem konkuriramo?»¹⁶

Poleg ostalih gospodarskih panog je kriza močno prizadela tudi premogovništvo. Trboveljska premogokopna družba je tako kot največja proizvajalka premoga na Slovenskem do leta 1929 nakopala 43 % jugoslovanskega premoga, medtem ko ga je leta 1933 samo še 28,5 %.¹⁷ Uvoz surovin iz tujine se je torej odražal predvsem v rudarstvu, občuten je bil tudi uvoz železa in železnih izdelkov, kar se je seveda kazalo pri padanju naročil v domačih podjetjih.¹⁸ Svoje je pridal tudi proračun za leto 1931/32, ki je bil za Dravsko banovino¹⁹ nekoliko nižji kot v

---

¹⁶ Mohorič, »Carina in carinska politika«, str. 12.

¹⁷ Rendla, »Potrošnja v času velike gospodarske krize v luči takratnega slovenskega časopisja«, str. 56–57.

¹⁸ Mohorič, »Carina in carinska politika«, str. 13.

¹⁹ Dravska banovina, upravna enota od leta 1929 do leta 1941 na ozemlju Slovenije. Po šestojanuarski diktaturi so Kraljevino Jugoslavijo razdelili na devet banovin, imenovanih po rekah in primorju. Marsikje seveda niso upoštevali zgodovinskih in narodnostnih mej. Dravska banovina s sedežem v Ljubljani je odpravila delitev slovenskega ozemlja v Jugoslaviji na ljubljansko in mariborsko oblast, a ga še ni združila. Belo krajino so dodelili Savski banovini (sedež Zagreb), medtem ko je Dravska banovina dobila okraj Čabar od hrvaškega ozemlja. Avgusta 1931 so ji dodelili Štrigovo in Razkrižje, ji vrnili Belo krajino, a odvezli okraj Čabar ter okraje Osilnica, Trava in Draga. Banovino je vodil ban, ki ga je na predlog predsednika vlade imenoval kralj; posvetovalno vlogo je imel banski svet, ki ga je postavil notranji minister. Z ustavo predvidena banovinski svet in odbor nista bila nikdar izvoljena. Po ustanovitvi banovine Hrvaške (1939) so se vrstile zahteve po podobno avtonomni banovini Sloveniji. »Dravska banovina«, str. 327.

predhodnem letu, s čimer se nikakor ni ugodilo zahtevam gospodarskih krogov po popolni ukinitvi trošarine na bencin, premog in električno, prav tako ne v zadostni meri po znižanju dohodnine na državne neposredne davke.²⁰ Kriza je svoj davek, predvsem v premogovništvu, terjala tudi v Šaleški dolini, kar bomo videli v nadaljevanju.

Svoj dolg so terjale še sankcije proti Italiji v letih 1935–1936,²¹ pri čemer se je gospodarski zastoj v gradbeništvu in lesni industriji v naslednjih letih še nekoliko poglobil. Posledično se je za tretjino zmanjšalo število obrtnih delavnic, to pa je zdesetkalo tudi število zaposlenih pomočnikov, medtem ko se je dohodek v obrtništvu znižal kar za 60 %. Nič boljše je ni odnesla trgovina, ki se je prav tako zmanjšala za tretjino, zaradi česar je trpela predvsem zunanja trgovina. Ko so se na evropskih tleh že odražali znaki krize in je prenehal dotok tujega kapitala v naše kraje, je bila 9. maja 1931 izvedena druga stabilizacija dinarja, s čimer se je devizna trgovina sprostila. A medtem je prišlo do finančnega zloma dunajskega kreditnega zavoda, kar je pomenilo težave za ljubljanski Kreditni zavod za trgovino in industrijo,²²

²⁰ »Banovinski proračun za leto 1931/32«, Trgovski tovariš, let. XXVIII (1931), št. 1 in 2, str. 29.

²¹ Na začetku 30. let 20. stoletja je začela Italija uresničevati svoje težnje po osvojitvi Etiopije. Decembra 1934 se je zgodil incident na somalijsko-etioipski meji, ki je omogočil Italiji, da je začela stopnjevati napetosti. Pri tem je Mussolini zavrnil britansko-francosko posredovanje in bil za to nagrajen, saj je Velika Britanija konec leta 1935 Italiji ponudila del etiopskega ozemlja. A 3. oktobra je prišlo do prelivanja krvi, zaradi česar je Društvo narodov glasovalo za sprejem gospodarskih sankcij zoper Italijo, vendar te sankcije niso vključevale najpomembnejšega blaga, nafte. Blinkhom, *Mussolini in fašistična Italija*, str. 67–68.

²² Kreditni zavod za trgovino in industrijo, denarni zavod za financiranje trgovine in industrije med obema vojnama. Poleg bančnega pooblaščen tudi za devizno in valutno poslovanje. Julija 1920 se je podružnica nekdanjega avstrijskega zavoda preoblikovala v samostojen denarni zavod, a je 90 % delnic ostalo v rokah Creditanstalta, ki je dajal tudi skoraj ves kapital. Zavod je imel v slovenskem gospodarstvu zelo pomembno vlogo. Maja 1929 je prišlo v dunajskem Creditanstaltu, ki je podpiral v Jugoslaviji še banke v Novem Sadu, Zagrebu in Beogradu, do težav. Dve leti pozneje je večino delnic prevzel celjski industrialec A. Westen. Nova uprava kreditnega zavoda je morala svojim prejšnjim poslovnim partnerjem

ki je podpiral velik del slovenske industrije. Zaradi poglobljajoče se krize je Društvo bančnih zavodov, ki je bilo ustanovljeno leta 1920 s ciljem zagotoviti skupna poslovna in bančna pravila (npr. največ 5-odstotna obrestna mera na depozite), v Ljubljani septembra 1931 omejilo izplačila vlog s knjižic in tekočih računov, nakar je v prihodnjem mesecu sledila še ukinitve svobodnega deviznega in valutnega trgovanja.²³

Razmere na Šaleškem

Če se krize pojavljajo na makro ravni, nikakor drugače ne more biti tudi na mikro ravni. Tako je bilo tudi s Šaleško dolino in njenim gospodarskim razvojem ali bolje rečeno stagnacijo, ponekod tudi zastojem. Tako kot drugod se je tudi v Šaleški dolini gospodarska kriza najbolj odrazila predvsem v premogovništvu. V tridesetih letih 20. stoletja se je velenjski premogovnik²⁴ nekajkrat znašel v finančnih težavah, tako da so se vodstvo in rudarji večkrat bili prisiljeni obrniti po pomoč na svoje izvoljene predstavnike, med drugim tudi na narodnega poslanca dr. Bogumila Vošnjaka, čigar oče je bil znani Šoštanjčan. Leta 1931 se mu je na primer v pismu zahvalil inženir Ernest Čuček,²⁵ saj so

---

vrniti velike zneske izposojenih sredstev; to je pomenilo velik finančni napor, izpeljan tik pred gospodarsko krizo. »Kreditni zavod za trgovino in industrijo«, str. 413–14.

²³ Rendla, »Potrošnja v času velike gospodarske krize v luči takratnega slovenskega časopisja«, str. 56–57; Kranjec, *Razvoj normativnih osnov bančništva samostojne Slovenije*, str. 6.

²⁴ Prvi lignitni sloj je bil navrtan leta 1875, medtem ko se je jamsko odpiranje nahajališč začelo leta 1887 pod vodstvom Daniela Lappa, lastnika premogovnika do leta 1914. Po izgradnji železniške proge Celje – Velenje leta 1891 so premogovnik razvili za zmogljivost 300 000 ton letno, vendar za tolikšne količine ni bilo odjemalcev. Leta 1900 so zgradili briketarno, ki je delovala samo do leta 1914, poskušali pridobivati polkoks in leta 1905 ob jami Škale zgradili prvo termoelektrarno z močjo 100 kW. Največ lignita so pridobili leta 1913, 138 000 ton. Od leta 1914 je bil premogovnik v državni lasti, sprva avstro-ogrski, po letu 1918 v jugoslovanski. Za večjo porabo drobnih vrst lignita so ob premogovniku leta 1929 zgradili termoelektrarno z močjo 2 MW. »Rudnik Velenje«, str. 319–320.

²⁵ Čuček, Ernest (1887, Spodnja Voličina–1966, Zagreb), rudarski stro-

bili pri velenjskem rudniku zaskrbljeni zaradi reparacijskih dobav. Brali so namreč vesti iz severozahodne Evrope, kjer je bila gospodarska kriza že močno zasidrana, zato so dobave nemalokrat zamujale. Zataknilo se je namreč pri nabavi strojne naprave za električno centralo, za kar se je Direkcija rudnika Velenje obrnila neposredno na podjetje Brown & Boveri.²⁶ Ob tem se je Čuček Vošnjaku zahvalil za poročilo, da velenjska stvar ni izgubljena in da imajo upanje, saj so v Vošnjaku videli svojega zašči-

---

kovnjak, direktor. Gimnazijo je obiskoval v Mariboru in Novem mestu. Po maturi je študiral na visoki rudarski šoli v Příbramu na Češkem in leta 1919 tudi diplomiral. Najprej je služboval v Mežici in leta 1920 prvič prevzel vodenje velenjskega premogovnika. 1922 je bil na svojo željo premeščen v Kreko. V letih med 1925 in 1929 je bil direktor rudnika v Bukinju, leta 1929 je bil ponovno postavljen za direktorja velenjskega premogovnika, kjer je ostal do leta 1936, ko je bil imenovan za direktorja rudnika železove rude v Ljubiji v Bosni in Hercegovini. Leta 1938 se je vrnil v Slovenijo, kjer je prevzel vodstvo rudarskega glavarstva v Ljubljani. To dolžnost je opravljal vse do ukinitve glavarstva 1. januarja 1946. Še istega leta je prevzel dolžnosti direktorja rudnika barita Pleše pri Škofljici, v obdobju 1948–1950 je bil še direktor premogovnika Šentjanž. Po upokojitvi se je leta 1963 preselil v Zagreb, kjer je tudi umrl. »Čuček, Ernest«, spletni vir.

²⁶ Brown & Boveri je bila švicarska skupina podjetij za elektrotehniko. Leta 1891 sta jo v Zürichu ustanovila Charles Eugene Lancelotti Brown in Walter Boveri. Podjetje je bilo eno redkih multinacionalnih podjetij, ki je upravljalo hčerinske družbe, ki so bile večje od matične družbe. Zaradi omejitev švicarskega domačega trga je Brown Boveri razmeroma zgodaj v svoji zgodovini ustanovil hčerinske družbe po vsej Evropi in je imel včasih težave pri ohranjanju vodstvenega nadzora nad nekaterimi večjimi operativnimi enotami. Pričakovalo se je, da bo združitev z ASEA, podjetjem, ki so ga hvalili zaradi močnega upravljanja, pomagala Brown Boveri pri reorganizaciji in ponovni vzpostavitvi nadzora nad njegovo obsežno mednarodno mrežo. V zgodnjih dvajsetih letih 20. stoletja je Brown Boveri, takrat že geografsko razpršeno podjetje z uspešno delujočimi podružnicami v Italiji, Nemčiji, Norveški, Avstriji in na Balkanu, utrpelo izgube zaradi devalvacije francoskega franka in nemške marke. Hkrati so se na domačem švicarskem trgu proizvodni stroški povečali, medtem ko je prodaja ostala nespremenjena, kar je podjetju povzročilo nadaljnje izgube. Leta 1924 je Brown Boveri razvrednotil svoj kapital za 30 odstotkov, da bi pokril izgube, ki jih je utrpel. Leta 1927 je pogodba z Vickersom potekla in ni bila podaljšana. Poleg dogovora, ki ga je imel Brown Boveri s tem britanskim podjetjem, je imel tudi nekoliko podoben odnos z nizozemskim Heemafofom, ki je trajal vse do zgodnjih šestdesetih let. »Brown, Boveri & Cie«, spletni vir.

tnika.²⁷ Za pomoč v prizadevanjih za rešitev težav velenjskega rudnika so velenjski rudarji prosili vse poslance Dravske banovine, naj s podpisi podprejo Vošnjakov trud za njihove pravice, saj so bili rudarji v vse slabšem finančnem položaju.²⁸ Naprošeni poslanci so to tudi storili 23. decembra 1931.

Dohodki zaposlenih so med krizo padli predvsem zaradi skrajšanja delovnega časa. Hkrati je bila realna vrednost mezd precej drugačna od nominalne, saj je bila odvisna od kupne moči in cen življenjskih sredstev, ki pa so zaradi krize bila vse dražja. Dejansko vrednost delavskih zaslužkov so namreč določali mesečni dohodki in košarica življenjskih potrebščin oziroma stroškov. O razmahu krize in njenih posledicah na znižanje porabe je redno poročal tudi mesečnik *Trgovski tovariš*, ki je izhajal pod okriljem slovenskega trgovskega društva »Merkur« v letih 1924–1941.²⁹ Decembra je Vošnjak vnovič prejel pismo Direkcije rudnika Velenje s prošnjo, naj posreduje pri kraljevi vladi v Beogradu, pri kraljevi banski upravi v Ljubljani in vojaških oblasteh zaradi nastale težke situacije velenjskih rudarjev, ki so imeli premalo dela zaradi skrajšanega delovnika, saj se je delalo samo štiri dni v tednu. Rudarji so zaprosili, naj se nabava premoga iz velenjskega premogovnika zviša vsaj toliko, da bodo rudarji stalno zaposleni in jim bo delo omogočalo eksistenco. Prošnja se je nanašala tudi na ureditev starostnega zavarovanja, delovna doba pa naj bi se s 40 let skrajšala na 25 oziroma 30 let delovne dobe. Vošnjaka so zaprosili za posredovanje pri ministrstvu za gozdove in rudnike, da se obstoječa kolektivna pogodba ne bi prekinila in bi se kopačem plača zvišala s 30 na 36 dinarjev.³⁰ Spomladi je sicer kazalo, da se utegnejo razmere vendarle izboljšati, saj se je Trboveljska premogokopna družba

²⁷ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 3, Čučkovo pismo Vošnjaku, 11. decembra 1931.

²⁸ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 3, Čučkovo pismo Vošnjaku, 8. decembra 1931.

²⁹ Rendla, »Potrošnja v času velike gospodarske krize v luči takratnega slovenskega časopisja«, str. 58–59.

³⁰ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 3, Čučkovo pismo Vošnjaku, 8. decembra 1931.

sporazumela z državnimi železnicami, kar naj bi pomenilo vnovično vzpostavitev dela v premogovnikih Dravske banovine.³¹ A decembra 1931 je službo izgubilo 47 rudarjev, med katerimi se jih je kar nekaj znašlo v hudi finančni stiski. Zato so delavski zaupniki pozvali Vošnjaka k posredovanju pri ministru, da bi se z njim dogovorili za sestanek ali da bi se odpuščanje preložilo vsaj za nekaj časa.³² O stanju v velenjskem premogovniku so ga obveščali pisno tudi tri leta kasneje, saj se niso uspeli sestati z njim ob njegovem obisku v Šoštanju. Sporočili so mu, da so morali odpustiti nekaj delavcev, ker jim je Cinkarna Celje³³ odpovedala naročilo. Dopis Cinkarne Celje je na Direkcijo državnega rudnika prispelo 23. marca 1932. V njem so direkcijo obvestili, da so bili prisiljeni reducirati svoj obrat za polovico, tako da sta obratovali samo še dve destilacijski peči. Zaradi tega se je zmanjšala tudi poraba premoga, zato so direkcijo seznanili, da ga bodo jemali po pogodbi, ki so jo imeli sklenjeno s podjetjem M. Oswatitsch, njihov premog pa samo še do 15. aprila 1932. Po tem roku nismo mogli več jemati velenjskega premoga, ker so našli cenejšega ponudnika. Ponudili so jim, da lahko njihovo novo ponudbo preučijo, če so seveda pripravljene znižati ceno premoga. K redukciji obratov je bila Cinkarna Celje prisiljena zaradi razmer na cinkovem tržišču, na katerem so cene cinka drastično padle.³⁴ Vošnjaka so prosili, naj v njihovem imenu posreduje pri Cinkarni Celje, saj bi takšne odpovedi in premajhno število delovnih dni v mesecu lahko pomenili konec za velenjski

³¹ »Naše gospodarstvo v aprilu in maju 1931«, str. 121.

³² ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 3, Dopis delavskih zastopnikov Državnega rudnika Velenje Vošnjaku, 9. decembra 1931.

³³ Metalurško-kemična industrija. V Gaberju (Celje) je bila leta 1873 zaradi bližine cinkove rude in premoga zgrajena topilnica surovega cinka. V letih 1886–88 so dogradili valjarno cinka, Podjetje je po razpadu Avstro-Ogrske prešlo v last jugoslovanske države (Državna cinkarna Celje), leta 1934 pa je konzorcij delničarjev kupil Tovarno kemičnih izdelkov v Hrastniku in ustanovil podjetje Metalna industrija Beograd – tovarna Celje. V Cinkarni Celje je bilo leta 1908 zaposlenih 220 delavcev in leta 1937 315 delavcev. »Cinkarna Celje«, str. 68.

³⁴ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 21, Dopis Cinkarne Celje Direkciji državnega rudnika Velenje, 25. marca 1932.

rudnik.³⁵ V istem letu je rudarski strokovnjak in direktor Čuček opozoril, da kljub Vošnjakovemu posredovanju za Jugoslovansko nacionalno stranko ni mogoče ugoditi in zaposliti dveh novih delavcev iz Šentilja, saj so bila dela za razširitev električne centrale proti koncu in je bil rudnik prisiljen odpustiti tudi svoje delavce.³⁶ Maja 1932 so Vošnjaka znova opozarjali in prosili za njegovo posredovanje zaradi vse bolj neznosnih razmer v velenjskem premogovniku. Obrat naj bi po poročilu Delavske zbornice deloval na stroške trgovcev, ki so pomagali z živili, na stroške bolniške blagajne, od koder si je rudnik sposodil denarno rezervo, in na stroške delavstva, ki niso prejeli plačila niti za marec. Razumeli so, da je bila v veliki meri za to kriva gospodarska kriza, vendar tudi prepričani, da je treba zagotoviti obratovalni kapital in preprečiti nadaljnje tovrstno postopanje.³⁷ Vošnjakovo posredovanje in zavzemanje je včasih tudi zaleglo, kot se je to izkazalo pri prostovoljnem gasilskem društvu v velenjskem rudniku, ki je od ministrstva dobilo finančno pomoč v vrednosti 2000 dinarjev.³⁸ Aprila 1932 so se na Vošnjaka ponovno obrnili iz kabineta ministrstva za gozdove in rudnike s prošnjo, naj posreduje pri ministrstvu za trgovine in industrijo, saj je obstajala možnost, da instalacije za električno centralo v Velenju ne bodo nabavljene s pogodbo, sklenjeno s podjetjem »De = Ju«.³⁹

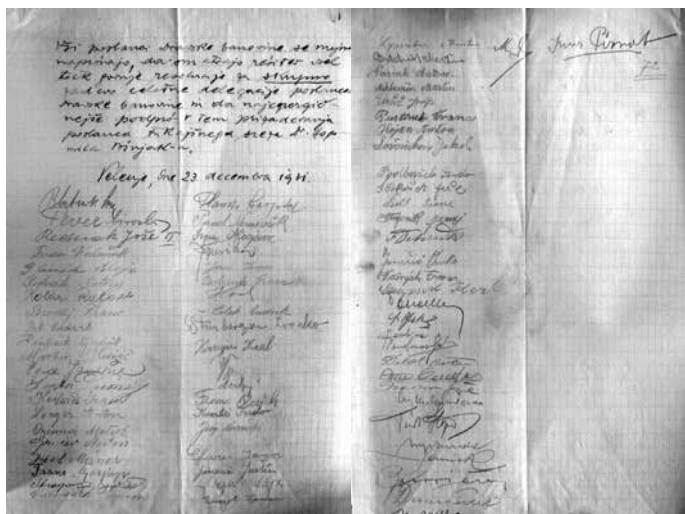
³⁵ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 3, Čučkovo pismo Vošnjaku, 16. septembra 1934.

³⁶ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 3, Čučkovo pismo Vošnjaku, 25. septembra 1934.

³⁷ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 3, Dopis Delavske zbornice v Ljubljani Vošnjaku, 29. maja 1932.

³⁸ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 4, Hanžkovo pismo Vošnjaku, 2. februarja 1933.

³⁹ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 5, Dopis Kabineta ministra šuma i rudnika, 14. aprila 1932.

Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumil Vošnjak, fascikel 21, Resolucija velenjskih rudarjev 1931.

Julija 1932 so delavci premogovnika v Velenju predlagali shod rudarjev, na katerega naj bi povabili tudi Vošnjaka, kjer bi kot narodni poslanec prebral poročilo v zvezi z rešitvijo njihovih prošenj, ki so jih naslovili nanj. Namreč, delavstvo je bilo zaradi nenehnih redukcij, praznikov, nerednega izplačila delavskih zaslužkov in nerednega plačila prispevkov v bratovsko skladnico povsem obupano. Rudarji na bolniški so prenehali prejemanjti nadomestilo, saj je bila bratovska skladnica prazna, zato so opozarjali na nujnost Vošnjakovega prihoda v Velenje, da bi se podrobneje seznanil z razmerami.⁴⁰

Na Vošnjaka kot poslanca se je konec leta 1932 obrnil tudi njegov polbrat dr. Fran Mayer, sicer dolgoletni šoštanjski župan, in mu pojasnil zadeve glede šoštanjkega vodovoda, za katerega so na nekaj mestih prosili za subvencijo. Za meščansko

⁴⁰ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 6, Dopis Lokalnega načelstva II. rudarske skupine, 25. julija 1932.

šolo v Šoštanju so črtali iz občinskega proračuna 22.000 dinarjev, z obrazložitvijo, da mora za meščanske šole skrbeti banočina. Črtali so tudi sredstva za katehetsko plačo, saj sosednje občine niso prispevale nič. Pri Mayerju se je oglasil zaupnik rudarjev Ferdo Valenčak in prosil, naj Vošnjaku sporoči, da bo v kratkem na ministrstvu za gozdove in rudnike potekal sprejem delegacije rudarskih zastopnikov iz Velenja in ostalih državnih rudnikov, kjer naj bi izročili spomenico o nameravanem znižanju delavskih plač. Velenjski rudarji so ga vljudno prosili, naj se tudi sam udeleži omenjenega sestanka in se z vso odločnostjo zavzame za pravice delavcev. Pred tem naj bi se Vošnjak zgledil na sestanku v Beogradu, kjer naj bi dobil natančnejše informacije o celotni zadevi.⁴¹

Spomenica, ki so jo naslovili na poslanca Vošnjaka, se glasi:

Podpisani delavski zaupniki dovoljujemo si predložiti v imenu celokupnega delavstva, zaposlenega na državnem rudniku Velenje, gospodom narodnim poslancem sledečo spomenico in nujno prosimo za čimprejšnjo pomoč.

Položaj delavstva na državnem rudniku Velenje se je od leta 1923 stalno slabšal in v drugi polovici leta 1931 dosegel naravnost obupno stanje. Dočim je bilo leta 1923 zaposlenih še 888 delavcev, se je stalež istih vsled manjše oddaje premoga in smotrenejšega obratovanja podjetja znižal v mesecu januarju 1932 na 469, torej skoro za polovico. Dočim se je leta 1923 obratovalo še 272 delavnikov na leto ali povprečno 24,7 na mesec, se od tega leta dalje število delavnikov vedno bolj zmanjšuje kljub manjšemu številu zaposlenega delavstva in je doseglo v prejšnjem in tekočem letu najnižje stanje. Povprečno je bilo od leta 1923 dalje letno le 239, mesto normalnih najmanj 300 in mesečno le 19,9 mesto normalnih najmanj 25 delavnih dni. To znači, da velenjski rudarji še 9. leto ne delajo vse delavne dni in nimajo možnosti zaslužiti si popolni itak skromni zaslužek. V primer navajamo, da je nastopila omejitev obratovanja pri

---

⁴¹ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 7, Mayerjevo pismo Vošnjaku, 21. decembra 1932.

trboveljski premogokopni družbi še-le v letu 1930 in dela večina drugih premogovnikov, zlasti v Srbiji vsa leta normalno, nekateri – tudi državni – celo ob nedeljah.

V letu 1931 so bili meseci s samo s 15 delavnimi dnevi, ravno tako sedaj v januarju 1932 in za februar tega leta je predvideno samo 14 delavnikov. Isto se obeta za naprej, ako ne dobi podjetje večjih naročil.

Zaradi dolgotrajnega praznovanja znaša izguba dni od leta 1924 do 1931 skupno 163.515 šihtov ali v denarju na 7 milijonov in izguba v denarju na 1 milijon tako, da je izgubil nek delavec v tem letu preko 2.000.—dinarjev na zaslužku.

Očividno je, da se je moral velenjski rudar, ki že 9 let ne zasluži polnega zaslužka, omejiti v načinu svojega življenja na najskromnejše in se je zadolževal preko glave, da je mogel sebi in svojim nabaviti obleko in obutev. Zadnja leta ne dobiva na upanje ničesar več, ker ni v stanju odplačevati starih dolgov tako, da predstavljajo danes velenjski rudarji z svojimi družinami vred trumo nezadostno hranjenih, izčrpanih in raztrganih bitij.

Dolg rudarjev na živilih pri bližnjih trgovcih znaša po današnjem stanju, kakor sledi:

Trgovina Drenovac, Št. Bric	Din	38.382,85
" Valenčak, Velenje	"	98.415.--
" Blatnik, Stara vas	"	65.000.--
" Pleteršek, Pesje	"	21.220.--
" Detiček, Pesje	"	80.000.--
" Maren, Pesje	"	20.000.--
" Tišler, Velenje	"	90.000.--
" Denšar, Škale	"	20.000.--
Skupaj:	Din	433.017,85

V ilustracijo navajamo slučaj, da je morala biti sprejeta v rudniško bolnico, ker je popolnoma onemogla hčerka tukajšnjega rudarja, ki ima 6 člansko družino, je zaposlen na delu brez akordnega zaslužka in zasluži pri 15 delavnikih čistega Din 35.--.

Povprečni zaslužek velenjskega rudarja znaša dnevno, vštevši vse odbitke za bratovsko skladnico, davke in drugo Din 41,77, kar znači, da zasluži pri 14 delavnikih Din 684.--. Za en dan v mesecu ima torej na razpolago Din 22,82 in s tem mora preživljati sebe in svojo rodbino. To znači, da odpade pri 14 delavnikih za oskrbo družinskega člana na mesec Din 273.-- ali Din 7.90 na dan. Ta vsota ne zadostuje niti za skromno prehrano. Omenjeno velja za povprečni zaslužek. Medtem pa dela nad 40 % vseh delavcev na temeljno dnino in zasluži 30.—dinarjev na dan ali čistega 35.-- na mesec, ako se obratuje le 14 dni. Jasno je, da družine takih delavcev naravnost stradajo.⁴²

Namesto da bi se razmere začele izboljševati, so v spomenici zapisali, da »grozi poslabšanje, in sicer vsled ponovne redukcije, ukinitve delavskega konzuma in predvidenega znižanja zaslužkov«. Napovedana so bila nova odpuščanja, kar je številne rudarje in njihove družine pahnilo v veliko revščino: »Število delavcev, ki odgovarja ekonomskim in socijalnim potrebam, znaša 540. Od tega staleža je bilo do konca novembra 1931 zaposlenih pri novogradnji centrale 100 mož. Pri sedanjem omejenem obratovanju se rabi na produkciji premoga v jami in zunanjem obratu le okoli 440 delavcev, tako, da postane teh 100 delavcev pri gradnji centrale nepotrebnih in se je s odpuščanjem istih že začelo. Od 1. decembra dalje je odpuščenih 71 mož. Nadaljnje redukcije se pričakujejo vsak čas, ker so gradbena dela pri novogradnji centrale dovršena, z montažo strojev pa ni mogoče pričeti, ker so reparacijske dobave ukinjene. Stalež velenjskih rudarjev, ki je, kot navedeno, leta 1923 znašal 888 delavcev, z stalnim reduciranjem omejil le na profesionalne rudarje, kateri razen svojih rok nimajo ničesar in se ne morejo preživljati z lastnim premoženjem ali posestvom. Zato je teh 100 mož, ki jih danes podjetje ne more zaposliti, vsled redukcije vrženo na cesto. Najboljši dokaz, da ti odpuščeni rudarji s svojimi rodbinami nimajo kruha in so na cesti, je ta, da se je morala uvesti podporna akcija med delavci in nameščenci, da se reši te ljudi direktnega gladu.«

⁴² ARS, Osebni fond Bogumil Vošnjak, fascikel 21, Spomenici delavskih zaupnikov rudnika Velenje 1932.

Rudarji so v spomenici poudarili, da so edina rešitev za te rudarje večja naročila, pri čemer bi morali pomagati tako banovina kot država. Naročil bi se moralo povišati s 700–800 vagonov na vsaj 1.000 vagonov premoga. Pričakovali so, da bi lahko večja naročila izvedle državne železnice in banovinske ustanove. Še do leta 1927 je namreč Direkcija železnic v Ljubljani in Zagrebu naročala velenjski premog, a so se nato naročila zmanjšala oziroma jih ni bilo. Do leta 1927 so nekje do 600 vagonov premoga naročevale tudi slovenske javne in socialne ustanove, kot na primer bolnišnice (Maribor, Celje, Slovenj Gradec, Murska Sobota), hranilnice, kaznilnice, magistrati (Ljubljana, Maribor, Ptuj), klavnice, kopalnice, šole, pošte in druge podobne ustanove. A po letu 1927 so skoraj vse te ustanove prenehale z nabavo premoga iz velenjskega rudnika. In to kljub temu, da je bil, po besedah Direkcije rudnika Velenje, po kurilni vrednosti najcenejši in je predstavljal, še zlasti, če je bil nabavljen v poletnih mesecih, dobro in poceni gorivo. Če bi se vse te ustanove v času krize, kot so pojasnjevali pri Direkciji, ponovno odločile za nabavo velenjskega premoga, bi to pomenilo znižanje njihovih izdatkov in hkrati omilitev krize tukajšnjega državnega podjetja in zaposlenih delavcev. Če bi se izvedla začeta ojačitev električne centrale z 2.000 na 7.000 kW, bi se s tem dvignila lastna poraba premoga mesečno na 600–800 vagonov. A je bil zaradi ukinitve reparacijskih dajatev usoden zastoj v izgradnji centrale, ki bi morala začeti okrepljeno delovati že v poletju 1932. Večina strojev je že bila nabavljena, čakali so le manjkajoči del, ki je bil v dveh tretjinah že plačan.⁴³

Druga težava je bila ukinitve delavskega konzuma, do katere je prišlo 21. januarja 1932, po nalogu Direkcije državnih rudarskih podjetij v Sarajevu. Rudniški konzum je nudil delavcem in nameščencem živila po lastnih in »en-grose« cenah, ki so bile povprečno 15 do 20 % nižje od prodajne cene pri tamkajšnjih trgovcih. Za primerjavo so podali cene najpomembnejših živil v konzumu in pri trgovcih. Primerjava je podana v tabeli.

---

⁴³ ARS, Osebni fond Bogumil Vošnjak, fascikel 21, Spomenici delavskih zaupnikov rudnika Velenje 1932.

Živilo	Cena v konzumu (izražena v dinarjih)	Cena pri trgovcih (izražena v dinarjih)
Moka št. 0	4	4,5
Moka št. 6	3,25	3,75
Koruzni zdrob	2,50	3
Riž	5	7,5
Makaroni	7,5	12
Olje	12	16
Mast	16	22
Kava	40	60
Frankova kava	15	18
Čaj	754	100
Sladkor	14	16,5
Milo	10	16

Ukinitvev konzuma je bila nenadna in nenapovedana in je že ob tako težki situaciji zaradi gospodarske krize delavce najhujše prizadela in spravila v obup. Da bi bila mera polna, je Direkcija državnih rudarskih podjetij v Sarajevu predvidela znižanje vseh zaslužkov za 20 %, s tem, da bi znižala draginjske doklade z 200 na 150 %. Pri velenjskem rudniku so menili, da je predlog nesprejemljiv pri tolikšnem znižanju dela.⁴⁴

Konec leta so iz premogovnika in pisarne Kranjskih deželnih elektrarn (KDE)⁴⁵ v Ljubljani spraševali Mayerja, kje se nahaja Vošnjak, verjetno zaradi pogodbe s podjetjem Brown & Boveri, od katerega naj bi nabavili agregat. Tudi delegate Kme-

⁴⁴ ARS, Osebni fond Bogumil Vošnjak, fascikel 21, Spomenici delavskih zaupnikov rudnika Velenje 1932.

⁴⁵ Kranjske deželne elektrarne so bile podjetje za proizvodnjo, prenos in distribucijo ter napeljavo električnega toka, ki je bilo v javni posesti najprej dežele Kranjske, nato dedičev njenega premoženja. Čeprav niso bile največji proizvajalec električne energije na Slovenskem, so bile najboljši in najbolj podjeten elektrifikator zlasti v zadnjem desetletju pred drugo svetovno vojno. Kos, »Kranjske deželne elektrarne«, str. 79.

tijske družbe v Ljubljani je zanimalo, zakaj je Vošnjak izstopil iz kluba, vendar so se morali zadovoljiti z odgovorom, da zaradi osebnih zadev. Ker se je Mayerju zdelo, da so dobili za leto 1933 iz proračuna premalo sredstev za Dravsko banovino, je polbrata prosil, naj posreduje v Ljubljani ali Beogradu za višja sredstva, da bi se lahko zgradila cesta Šoštanj–Črna, ki je spadala v Vošnjakov volilni okraj.⁴⁶

Na spomenico velenjskih rudarjev je Vošnjak odgovoril v pismu, v katerem jim je sporočil, da jo je izročil ministru za gozdove in rudnike Viktorju Pogačniku.⁴⁷ Sporočil jim je, da so mu bile vse njihove pritožbe znane, prav tako mu je bilo znano obubožano stanje rudarjev in potrebni čas, da bi se takšno težko stanje popravilo. Za nastalo situacijo ni krivil samo svetovne gospodarske krize, temveč tudi ministrstvo za gozdove in rudnike, ki je po njegovem mnenju slabo skrbelo za svoje rudnike. Kriv naj bi bil predvsem nekdanji finančni minister, ki je državnim rudnikom odvzel še tisto malo vsoto, ki bi jim prišla prav.⁴⁸

Glede na to, da je bila Kraljevina Jugoslavija še vedno mlada država, prav tako potrebna gospodarske prenovе in modernizacije, je bila predmet razprav tudi elektrifikacija države. Na začetku leta 1930 je ministrstvo za zgradbe uradno objavilo osnutek zakona o elektrifikaciji države. Glede moderne elektrifikacije se je v zadnjem času sicer že veliko postorilo. Vlada je dala družbi »Dalmatienne« koncesijo za izkoriščanje vodnih sil Krke in Cetine. Nekaj let poprej je bila podaljšana koncesija elektrarni Fala. Zagreb se je spojil s centralo hidroelektrarne v Karlovcu. A na marsikaterem področju je prihajalo tudi do zapletov, saj male elektrarne niso mogle biti konkurenčne, medtem ko je izgradnja

---

⁴⁶ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 7, Mayerjevo pismo Vošnjaku, 31. decembra 1932.

⁴⁷ Viktor Pogačnik (1874, Đurđevac–1945, Đurđevac), politik, prosvetni in družbeni delavec. Leta 1932 je postal minister za gozdove in rudnike, a je kmalu prišel v nemilost, po čemer se je umaknil iz aktivne politike, čeprav je bil odlikovan z znakom jugoslovanske krone prvega reda. »Viktor Pogačnik, spletni vir.

⁴⁸ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 2, Odgovor B. Vošnjaka na spomenico delavskih zaupnikov rudnika Velenje, 1932, brez datuma.

velikih terjala velike finančne vloške, ki jih država niti v obliki subvencij ni mogla zagotoviti. Tudi vprašanje, kaj bo z že obstoječimi električnimi centralami, je bilo treba urediti zakonsko. Te so namreč tok proizvajale sila negospodarno.⁴⁹ Leta 1933 je bilo v celotni Kraljevini Jugoslaviji 618 javnih in zasebnih industrijskih ter trgovskih električnih central. Največ električne energije je imela Slovenija, kjer je bilo nekaj večjih električnih central, od tega je bilo v Dravski banovini 128 električnih central, kar jo je uvrščalo na drugo mesto med slovenskimi ozemlji.⁵⁰

Vendar je poslanec Vošnjak imel mirno vest glede elektrifikacije, saj je, po njegovih besedah, storil vse, kar je bilo v njegovi moči in da bi bil uspeh dosežen, ko bi bila velenjska elektrarna v svojem polnem pogonu. Storil je vse, da bi prišlo do sestanka med predstavniki ministrstva za gozdove in rudnike ter predstavniki podjetja Brown & Boveri. Verjel je, da če bi bil sestanek uspešen, bi bilo s tem rešeno tudi vprašanje velenjskega premogovnika. Na razgovoru je minister Pogačnik Vošnjaku zagotovil, da bo prišla v Celje posebna komisija, ki bo ugotavljala, ali je bilo dejanje Cinkarne Celje upravičeno. V pismu je rudarje tolažilno prosil, naj še malo zdržijo, saj je kazalo, da so ravno na vrhuncu krize in da se morajo v kratkem času zgoditi spremembe.⁵¹ In spremembe so se dejansko nakazovale, saj se je na primer leta 1933 zaposlenost v slovenskem gospodarstvu izboljševala. Na to je nakazoval tudi dvig produkcije v Dravski banovini avgusta in septembra.⁵²

Glede elektrifikacije je Vošnjak pisal vrhovnemu inšpektorju za rudnike Radoslavu Dunjiću.⁵³ Za vso zadevo se je toliko bolj zanimal, ker je sodila v njegovo volilno okrožje, in sicer slovenjgraško. Poudaril je, da je velenjski rudnik pridobival pre-

⁴⁹ »Elektrifikacija Jugoslavije«, str. 22–23.

⁵⁰ »Elektrifikacija v Jugoslaviji«, str. 153.

⁵¹ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 2, Odgovor B. Vošnjaka na spomenico delavskih zaupnikov rudnika Velenje, 1932, brez datuma.

⁵² »Naše gospodarstvo v novembru in decembru 1933«, str. 212.

⁵³ Radoslav Dunjić (1871–1948), odvetnik, ban Donavske in Drinske banovine ter senator. »Radoslav Dunjić«, spletni vir.

mog slabše kakovosti, ki je bil ravno pravšnji za elektrifikacijo. Dravska banovina je izdelala načrt elektrifikacije, povezane z velenjskim rudnikom. KDE so zgradile daljnovod, ki je stal 40 milijonov dinarjev, zato se mu je zdelo škoda, da si banovina ne bi v polni meri prizadevala, da bi se načrt uresničil. Elektrifikacija Dravske banovine pri KDE je imela svojega največjega sovražnika v Trboveljski družbi. Vošnjak je trdil, da si ravno ta družba z vso močjo prizadeva, da bi se omenjeni načrt zrušil. Minister za gozdove in rudnike je menda imel resen namen zavzeti se za celotno zadevo in podpreti KDE. Zato je bilo potrebno, da se finančni minister obrne na Glavno kontrolo s svojim mnenjem, da je potrebno, da Glavna kontrola čim prej da svojo vizo, saj namreč ni bilo govora o nikakršnem oškodovanju državnih interesov. Ob koncu pisma je Vošnjak poudaril: *»Na koncu bi samo podčrtal, da je vprašanje, ki sem ga zastavil, zelo pomembno za blagostanje sreza Slovenj Gradec in da bi vsaka akcija, ki bi oškodovala načrt elektrifikacije, bila najusodnejša posledica za prebivalstvo mojega sreza.«*⁵⁴ Vošnjaku so v zvezi z elektrifikacijo pisali iz Kraljevske banske uprave Dravske banovine v Ljubljani, in sicer 18. julija 1933, in sicer v vednost, da ga Narodna skupščina naproša naj s svojimi intervencijami pospeši montažo agregata, ki so ga v Šaleški dolini tako dolgo čakali, in sicer v korist države, banovine in prebivalstva v Šaleški dolini.⁵⁵

O vnovični zaskrbljenosti je Fran Mayer pisal Vošnjaku proti koncu leta 1934. Napovedovali so se namreč višji davki in šoštanjkega župana je to zanimalo predvsem zaradi priprave proračuna za naslednje leto. Sam se je davčni upravi postavil po robu, saj krajani niso imeli sredstev, ker je živina imela prenizko ceno, vina ni bilo veliko, sadje pa je deloma odpovedalo. Menil je, da bi bilo nepravilno, da bi se v trenutku, ko je ljudstvo po-

⁵⁴ RS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 21, Dopis B. Vošnjaka vrhovnemu inšpektorju za rudnike Radoslavu Dunjiću glede velenjskega rudnika, 17. junija 1932; ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 21, Interpelacija ministru gozdov in rudarstva, 15. junija 1932.

⁵⁵ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 21, Dopis Kraljevske banske uprave dravske banovine v Ljubljani Bogumilu Vošnjaku, 18. julij 1933.

trebovalo pomoč, dvignili še davki. A davčni urad mu je odgovarjal, da se mora držati predpisov od zgoraj.⁵⁶

Leta 1933 je gospodarska kriza vendarle začela postopoma pojenjati in gospodarstvo se je počasi začelo znova postavljati na noge. A posledice so ostale in primerjava med letom 1929, ki je za slovensko gospodarstvo veljalo za enega najuspešnejših let do druge svetovne vojne, in letom 1934, torej po zaključku gospodarske krize, je pokazala prav »klavarno stanje« v slednjem letu. Primerjava, ki jo je opravil dr. Lazarevič, je pokazala naslednje:

- leta 1929 je prepoznan naraščajoči obseg industrijske proizvodnje, leta 1934 komaj občutna rast na bistveno nižji ravni v vseh panogah, razen v tekstilni industriji;
- leta 1929 je presežna likvidnost denarnih zavodov, leta 1934 popolna nelikvidnost, denarni zavodi so se znašli pod zakonsko zaščito pred terjatvami vlagateljev;
- leta 1929 je slabo opazna brezposelnost, leta 1934 več kot očitna ob večji in manjši revščini;
- raven kmetijski cen iz leta 1929 se je do leta 1934 kar prepolovila, kar je bil razlog za obubožanje kmečkega prebivalstva, ki je bilo veliko in splošno;
- število trgovin se je leta 1934 v primerjavi z letom 1929 zmanjšalo za dobro petino, medtem ko se je število obrtnikov znižalo za približno desetino;
- leta 1929 je bila kupna moč prebivalstva zadostna, da je lahko dajala zagon trgovini, obrti in s tem tudi industriji, medtem ko je bila leta 1934 bistveno nižja.⁵⁷

Da je gospodarska škoda terjala svoja davek in so posledice ostale še dolgo časa vidne, je jasno tudi iz primera premogovnika v Velenju. Leta 1934 so bili namreč rudarji v takšni

---

⁵⁶ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 7, Mayerjevo pismo Vošnjaku, 20. novembra 1934.

⁵⁷ Lazarevič, »Stvarnost dojetanja – dojetanje stvarnosti (Velika gospodarska kriza in položaj Slovencev)«, str. 148.

stiski, da so vnovič sestavili spomenico in jo poslali Vošnjaku. V njej so ponovno opozarjali, da je bilo leta 1923 v rudniku zaposlenih kar 888 rudarjev, medtem ko se je to število do avgusta 1934 zmanjšalo za več kot polovico, in sicer na 402 delavca. Napovedane so bile še nove redukcije, tako da bi ostalo zaposlenih le še 277 moških. Rudarji, ki so ostali brez dela oziroma so čakali na odpuščanje, so se znašli v hudi stiski, saj niso dobili niti izredne pomoči iz javnih sredstev. Za pomoč so prosili samo za obdobje dveh mesecev, ker so pričakovali izglasovanje zakona o samoupravah, od katerega so velenjski delavci pričakovali veliko. Upali so, da bodo lahko po novem zakonu lažje oddajali premog, predvsem vsem javnim ustanovam v Dravski banovini.⁵⁸ Na začetku leta 1935 mu je s pismom odgovoril Marko Kožulj, minister za gradbeništvo. Vošnjak je omenjenemu predlagal izgradnjo ceste Zavodnje–Sv. Vid–Črna za slovenjgraški okraj. Kožulj mu je poslal pozitiven odgovor in mu sporočil, da je Banski upravi priporočil, da se iz vsote za javna dela del denarja nameni izgradnji omenjene ceste.⁵⁹

Kako globoko je zarezala gospodarska kriza v Dravsko banovino, je razvidno tudi iz dopisa Zveze industrijcev za Dravsko banovino, poslanega 9. aprila 1934 Bogumilu Vošnjaku, s katerim ga je seznanjala z izjavo, ki jo je podala kraljevski vladi: *»Pod pritiskom svetovne gospodarske krize so se naše gospodarske in socialne razmere bistveno spremenile in smo prišli v težko stanje. Produkcija in blagovni promet sta v stalnem padanju, cirkulacija plačilnih sredstev je zmanjšana skoro na minimum, kupna moč prebivalstva peša od dne do dne. Vrednost našega dinarja je v inozemstvu padla za več kot 40 %, dočim je v približno isti meri porasla njegova domača vrednost. Ta velika razlika med vrednostjo dinarja v deželi in v inozemstvu upliva čimdalje neugodnejše na našo trgovinsko in plačilno bilanco, v še večji meri pa na življenske prilike širokih slojev naroda. Izre-*

⁵⁸ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 6, Dopis Lokalnega načelstva II. rudarske skupine Vošnjaku, 7. avgusta 1934.

⁵⁹ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 6, Kožuljevo pismo Vošnjaku, 8. februarja 1935.

dno povišanje državnih in samoupravnih davščin bo v največji meri zadelo baš solidne gospodarske elemente, ne da bi moglo koristiti ravnotežju državnega gospodarstva. Izkušnje so pokazale, da so vsi dosedanji ukrepi za saniranje gospodarskega stanja, dasi storjeni v dobrem namenu, vendar zgrešili svoj cilj. S takimi enostranskimi ukrepi se ne more najti izhod iz kritičnega stanja. Po zgledu drugih držav moramo tudi mi podzvzeti smotrene programatične mere za resnično saniranje našega gospodarstva in socijalnega življenja.» Da bi se razmere vendarle začele izboljševati, so kraljevi vladi predlagali naslednje: Po načrtu Dušana N. Plavšića⁶⁰ naj bi se izvedla razdolžitev poljedelcev prek izdaje državnih »novčanic« v znesku, ki je bil za to razdolžitev potreben. Za kritje le-teh naj bi služile razdolžene poljedelske posesti. Amortizacija te emisije naj bi se predvidela na 25 let. Na račun zaostalih državnih davkov naj bi država izdala 1 milijardo dinarjev, in sicer z načrtom amortizacije v 11 letih za izvedbo javnih del. Pribitek pri menjavi denarja naj bi se določil v skladu s ceno deviz in vsaj na 40 %. Trenutni pribitek 28,5 % je namreč obremenjeval izvoz, ki so ga večinoma sestavljali kmetijski in gozdarski izdelki, in je šel predvsem v korist uvozu. Obrestna mera Narodne banke naj bi se znižala na 5 % oziroma 6 %. Za izpolnitev vseh predlogov so predlagali sestavo komisije domačih in po potrebi tujih najboljših strokovnjakov, ki bi bili na razpolago kraljevi vladi in pristojnim resorjem.⁶¹

Zaključek

Industrijske revolucije in modernizacije so vedno pomenile napredek, razvoj, lažje delo in življenje človeka. A ker vsakemu hitremu vzponu slej ko prej sledi padec, se enako v

---

⁶⁰ Dušan N. Plavšić (1875–1965), hrvaški finančni uradnik. Avgusta 1922 je postal pomočnik finančnega ministra Kumanudija. Po letu 1927 je bil predsednik borznega sveta in upravnega odbora borznega sveta Zagrebške borze. Wikipedija.

⁶¹ ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 21, Predlogi za saniranje našega gospodarskega stanja, dopis Bogumilu Vošnjaku, 9. april 1934.

različnih obdobjih dogaja z gospodarsko rastjo. Skoraj vsaki revoluciji v napredku je sledila kriza. Te so se od 19. stoletja dalje pojavljale vse pogosteje. A ko se je po prvi svetovni vojni zdelo, da so gospodarske razmere stabilne, je najprej na vrata potrkala t. i. evropska kriza, od katere stara celina ni uspela niti okrevati, in že se je pojavila nova, močnejša, globlja, daljša, ki jo je k nam prinesel borzni polom v ZDA na črni petek. Globoka depresija, kot se pogosto označuje krizo leta 1929, je prežemala skoraj vse pore evropskega gospodarstva, čemur so sledili brezposelnost, revščina, zaostanek v razvoju, stavke. Kriza je po nadvse uspešnem letu v jugoslovanskem in s tem slovenskem gospodarstvu prišla tudi v naše kraje. Na območju Šaleške doline so to krizo morda najbolj čutili velenjski rudarji, ki so se vse pogosteje srečevali s pomanjkanjem dela, posledično nižjimi mezdami in navsezadnje tudi odpuščanji. Njihove tegobe je kot predstavnik Dravske banovine v Narodni skupščini poskušal reševati tudi poslanec dr. Bogumil Vošnjak, na kogar so se obračali z dopisi in prošnjami, ki jih je bolj ali manj uspešno tudi reševal ali se vsaj na vso moč trudil pomagati.

Bibliografija

Arhivsko gradivo

- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039:
- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039, fascikel 3, Čučkovo pismo Vošnjaku, 8. decembra 1931.
- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039, fascikel 3, Dopis delavskih zastopnikov Državnega rudnika Velenje Vošnjaku, 9. decembra 1931.
- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039, fascikel 3, Čučkovo pismo Vošnjaku, 11. decembra 1931.
- ARS, Osebni fond Bogumil Vošnjak, fascikel 21, Spomenici delavskih zaupnikov rudnika Velenje 1932.

- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039, fascikel 2, Odgovor B. Vošnjaka na spomenico delavskih zaupnikov rudnika Velenje, 1932, brez datuma.
- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039, fascikel 21, Dopis Cinkarne Celje Direkciji državnega rudnika Velenje, 25. marca 1932.
- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039, fascikel 5, Dopis Kabineta ministra šuma i rudnika, 14. aprila 1932.
- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039, fascikel 3, Dopis Delavske zbornice v Ljubljani Vošnjaku, 29. maja 1932.
- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039, fascikel 21, Interpelacija ministru gozdarstva, 15. junija 1932.
- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039, fascikel 21, Dopis B. Vošnjaka vrhovnemu inšpektorju za rudnike Radoslavu Dunjiću glede velenjskega rudnika, 17. junija 1932.
- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039, fascikel 6, Dopis Lokalnega načelstva II. rudarske skupine, 25. julija 1932.
- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039, fascikel 7, Mayerjevo pismo Vošnjaku, 21. decembra 1932.
- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039, fascikel 7, Mayerjevo pismo Vošnjaku, 31. decembra 1932.
- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039, fascikel 4, Hanžkovo pismo Vošnjaku, 2. februarja 1933.
- ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 21, Dopis Kraljevske banske uprave dravske banovine v Ljubljani Bogumilu Vošnjaku, 18. julij 1933.

- ARS, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, fascikel 21, Predlogi za saniranje našega gospodarskega stanja, dopis Bogumilu Vošnjaku, 9. april 1934.
- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039, fascikel 6, Dopis Lokalnega načelstva II. rudarske skupine Vošnjaku, 7. avgusta 1934.
- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039, fascikel 3, Čučkovo pismo Vošnjaku, 16. septembra 1934.
- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039, fascikel 3, Čučkovo pismo Vošnjaku, 25. septembra 1934.
- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039, fascikel 7, Mayerjevo pismo Vošnjaku, 20. novembra 1934.
- Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Bogumila Vošnjaka, AS 1039, fascikel 6, Kožuljevo pismo Vošnjaku, 8. februarja 1935.

Literatura

- Blinkhorn, Martin. *Mussolini in fašistična Italija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995.
- Jelinčič Plemeniti, Zmago. *Južna železnica in železnice na Slovenskem/Die Südbahngesellschaft und eisenbahnen im Slowenischen ethnischen gebiet*. Ljubljana: Tomišelj – Alpemdia, 2017.
- Kerčmar, Matej. *Velika gospodarska kriza 1929–1933 in Keynesijanska revolucija, diplomsko delo*. Maribor: M. Kerčmar, 2009.
- Kranjec, Nina. *Razvoj normativnih osnov bančništva samostojne Slovenije, diplomsko delo*. Ljubljana: N. Kranjec, 2009.

Članki

- »Banovinski proračun za leto 1931/32«. V: *Trgovski tovariš*, št. 1 in 2, 1931, str. 28–30.
- »Elektrifikacija Jugoslavije«. V: *Trgovski tovariš*, št. 1, 1930, str. 22–28.
- »Elektrifikacija v Jugoslaviji«. V: *Trgovski tovariš*, št. 9, 1933, str. 152–155.
- »Naše gospodarstvo v aprilu in maju 1931«. V: *Trgovski tovariš*, št. 5, 1931, str. 118–122.
- »Naše gospodarstvo v novembru in decembru 1933«. V: *Trgovski tovariš*, št. 12, 1933, str. 208–212.
- Kaiser, I. »Evropske gospodarske krize«. V: *Trgovski tovariš*, št. 10, 1929, št. 10, str. 217–223.
- Kos, Janez. »Kranjske deželne elektrarne«. V: *Zgodovinski časopis*, št. 1–2, 1976, str. 79–144.
- Lazarevič, Žarko. »Stvarnost dojemanja – dojemanje stvarnosti (Velika gospodarska kriza in položaj Slovencev)«. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 1, 2006, str. 145–155.
- Mohorič, Ivan. »Carina in carinska politika«. V: *Trgovski tovariš*, št. 1 in 2, 1931, str. 8–19.
- Potočnik, Drago. »Statistični doneski k zgodovini ljubljanske trgovine«. V: *Trgovski tovariš*, št. 4, 1931, str. 88–98.
- Rendla, Marta. »Potrošnja v času velike gospodarske krize v luči takratnega slovenskega časopisja«. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 2, 2009, str. 53–68.
- Udovič, Boštjan. »Je zgodovina diplomacije res prvenstveno (le) politična?«. V: *Družboslovne razprave*, št. 69, 2012, str. 7–24.

Enciklopedije in leksikoni

- *Enciklopedija Slovenije, 2 Ce–Ed*. Ljubljana: Mladinska knjiga 1988.
- *Enciklopedija Slovenije 3 Eg–Hab*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989.

- *Enciklopedija Slovenije, 5 Kari – Krei*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991.
- *Enciklopedija Slovenije, 10 Pt–Savn*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996.
- *Enciklopedija Slovenije, 13 Š–T*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999.
- *Leksikon Cankarjeve založbe*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1973.
- *Šaleški biografski leksikon*, spletna različica.

Spletni viri

- »Brown & Boveri«, Wikipedia, pridobljeno 13. septembra 2022.
- »Radoslav Dunjić«. Wikipedia, pridobljeno 11. septembra 2022.
- »Viktor Pogačnik«. <https://podravske-sirine.com.hr/arhiva/1308>. Pridobljeno 11. septembra 2022.